

Tabukon innen és túl

Acting for the camera

Albertina, Bécs, 2017. III. 10. – VI. 5.

RÓZSA T. ENDRE

A kurátorok angol címet adtak egy bécsi fotókiállításnak. Óvatosságból. A magyar tükörfordítás csikorog: játszani a fényképezőgép számára. Pózolni, szerepet alakítani, színészkedni. Sok felvételen azonban színészek szerepelnek, emiatt önellentmondáshoz vezet, ha oda kerül a hangsúly, hogy a színészek színészkednek. Hiszen az a dolguk. A könnyebbik végén fogták meg a dolgot, amikor a túlságosan tág értelmű angol cím mellett döntöttek. A hiba megbosszulja magát, a vezérfonal folyton elszakad. Egy látogatóbarát tárlat segítőkész, erős támpontokkal szolgál, de az Albertina kiállítása ebben nem jeleskedik. Ugyanezen a helyen rendezték 2015 őszén Lee Miller kiállítását. Akkor és ott hosszan elidőztek a nézők, tolongtak a képek előtt. Most nem ez a helyzet. Kár, a kiválóan rendezett záró terem elsikkad, már előtte elmennek a látogatók.

TRUDE FLEISCHMANN:
Színésznő-táncosnő Lucy
Kieselhausen, 1925 k.,
zselatinosezűst-nyomat
HUNGART © 2017

A 19. század végén működött kronofotográfusokkal kezdődik a tárlat, és lineáris rendben halad előre. A szemvillanásnyi időt megragadni akaró kronofotográfusokat a francia *Albert Londe* és a német *Ottomar Anschütz* képviseli, akik különböző leleményes technikai módszerekkel hajszálvékony időszeletekre, szekvenciákra bontva rögzítették a mozgást. Diszkoszvető, gerelyhajtó, súlyemelő, előre szaltót ugró, atletikus testű meztelen fiatalemberek, galoppozó lovak, szarvasok, madarak. Az objektív lencséjével megragadott tanulmányaikat a tudomány szolgálatába akarták állítani. Anschütz

WILL MCBRIDE:
Romy Schneider Párizsban,
1964, printed, 2001,
zselatinosezűst-nyomat

Albertina, Vienna

gólyasorozata, amellyel a madár repülési fázisait elemezte, Otto Lilienthal aviatikus számára mutatott példát, aki ennek tudatában építette meg a világ első siklórepülőjét. (1891-ben emelkedett fel először Lilienthal csapkodó szárnyú siklógépével, és 1896-ban utoljára. Lezuhant, és a gerincét törte. Utolsó mondata így hangzott: „Áldozatokat hozni muszáj!”) A nagy úttörő, a különös életű Eadweard Muybridge munkái fájóan hiányoznak ebből a fejezetből. Mindenki Muybridge kabátjából bújt elő. Munkássága a mozi felfedezésének küszöbéig jutott, olyannyira, hogy az egyik galoppozó képsorozatot 2006-ban végtelenített filmmé animálhatták.

A fiatal női test kecses formáinak ábrázolása az izgató erotika világára nyitott széles ajtót, a korai aktfotók annyira népszerűvé váltak, hogy még szereő nézőképek és képsorozat-leporellók formájában is piacra kerültek. A fényképezés kezdetével gyakorlatilag egy időben született meg az alig leplezett, átlátszó ürüggyekkel álcázott vintage pornó. Léda a hatyúval, például. Minden változik, de az aktfotózás csábos műfaja napjainkig virul. Valószínűnek vélek egy fontos összefüggést: Albert Londe egyik sorozata lépcsőn lemenő

Albertina, Vienna © Will McBride Estate/Berlin

alak fázisait ábrázolja, *Otto Schmidt* képe egy hátán fekvő, szemérmetlenül széttett lábú női aktot mutat. A kubista, később a voyeurista Marcel Duchamp mindkét motívumot hangsúlyosan felhasználta, érdemes ezen elgondolkodni. A női aktot *Johann Victor Kraemer* szokatlan módon alkalmazta. A szecessziós festő (és fotós) 1898-ban fejezte be a nagy méretű, emberléptékű, *Nimfák tánca* című képet. A félkész képekhez hozzáfényképezte a táncmozdulatokba merevített modelleket, és különféle pózokkal próbálta ki, hogyan mutat a legjobban egy-két újabb nimfa a képen. Hogy fotókat használt segédeszköznek, egyáltalán nem restellte. Befejtette a festményét, és a fotószorozat is megőrizte az utókornak.

A piktoralizmus, a festőiességet utánozó fényképezés stílusát az angol *Henry Peach Robinson* néhány műve képviseli. A 19. század utolsó harmadában készült képek embercsoportokat mutatnak, idilli tájban vagy szántóföldön, kompozit technikákkal. A barbizoni festőiskola stílusát követte Robinson, és közülük is leginkább Jean-Francois Millet kompozíciós modorát. A festészethez akartak csatlakozni a piktoralisták, erre különösen alkalmasnak mutatkozott a festői hatást ébresztő brómolajnyomat. Meddő próbálkozásaik zsákutcába vezettek. A 20. század elején megjelenő

avantgárd végleg elsöpörte a piktoralizmust, akárcsak a megrendezett élőképek modorosságát (*Áron a fáraó és kísérete előtt; Mózes a fáraó és kísérete előtt; Vándor muzsikuskok*). A leginkább fals egy műtermi felvétel. Dermedt tartású primadonna pózol egy festőállvány előtt, ecsettel a kézben. Színpadi szerepe egyik pillanatát merevítette ki. A keringőkirály Johann Strauss vígoperettjében, a Római karneválban festeggett énekelve.

A portréfotózás műfajával semmi baj, a megrendezett hamisság a taszító. Alexander Girardi, a népszerű bécsi operett-tenor – és a 20. század elején divatos Girardi-kalap névadója – játékosan és fesztelenül mókázik a kamera előtt, még a szemei is nevetnek. Egon Schiele legmarkánsabb portréfotóit a bécsi születésű, cseh *Anton Josef Trčka* készítette. Közeli barátok voltak. Trčka – aki nehezen kimondható neve helyett Antios művésznévvel szignálta a fényképeit – átérezte Schiele színes egyéniségének magabiztosságát, és képekben rögzítette azt. Az sem kizárt, hogy Schiele útmutatása szerint járt el. Művészmodellek esetén bármikor előfordulhat a szerepcseré.

A 20-as, 30-as években a fekete-fehér némafilmek patetikus világitástechnikája óriási hatást tett a fényképezésre. A híres német horrorfilm, a *Dr. Caligari* 1920-ban készült. A főorvos, a sántáni Caligari alvajáró szolgáját Conrad Veidt alakította. A kor kiváló osztrák portréfotósa, *Franz Xaver Setzer* annyira beleélte magát a film világába, hogy a róla készített portréfotó örült tekintetével,

SEIICHI FURUYA:
Christine Furuya Gössler, 1983;
1988, zselatinosezüst-nyomat
HUNGART © 2017

**DORA KALLMUS,
ARTHUR BENDA:**
Anita Berber és Sebastian
Droste a Mártírok című
táncelőadás közben, 1922,
zselatinosezüst-nyomat
HUNGART © 2017

expresszív fényeffektusait. Egyik fotójának alanyára 16 tükörön keresztül érkezett a napfényt. Lerski a fény mágikus szobrása volt. A két világháború közti osztrák fényképészet leghíresebb darabja az 1926-ban készült *Mozgástanulmány*, a csehországi születésű Rudolf Koppitz alkotása. A beállítás tervezésében a bécsi Opera koreográfusa is közreműködött, a négy szereplő profi balettművész. A több példányban autorizált 30x23 centiméteres kis kép aukciós ára 120 ezer dollár körül mozog, az eredetiről 1936-ban kinyomtatott (és aláírt) későbbi változata több mint 60 ezer dollárért kelt el nemrégiben. Brassai (Halász Gyula) fanyar hangulatú fényképét, a meztelen táncosnők enyhén hízásnak indult hátát mutató *Három gráciát* akár riportképnek is tekinthetjük. A felvétel egy párizsi éjszakai mulatóban készült, 1933-ban. Az Albertina gyűjteményébe került későbbi változat a 70-es években keletkezett, Brassai copyrightjával. A neves amerikai riportfotós, Will McBride 1964-ben a francia fővárosban fotózta a rejtélyes mosolyú szép színésznőt, Romy Schneidert, aki vidáman, önfeledten játszik a kamera előtt. A nagyon hangulatos, intim és hízelgő fotósorozat önálló albumként is megjelent.

Albertina, permanent loan of the Höhere Graphische Bundes-Lehr- und Versuchsanstalt, Vienna

Az Albertina tárlatának záró termében – amit néhány lépcső el is választ a kiállítástól –, a fényképanyag összerendezése kiválóan sikerült. John Coplans hatalmas képei fogadják az érkezőt. Az amerikai Artforum művészeti folyóirat kiváló szerzője, majd főszerkesztője volt a brit Coplans, sok kiállítás kurátora, és

végül múzeumigazgató. Hatvanéves korában kezdett fotózni, képeit a saját meztelen testéről készíti. Az öregedés, az elformátlanodás bemutatásával tabut tör meg. Így néz ki egy hetvenéves test, ebben élek, ez éltet, és a klasszikus tradíció, amit a görögöktől örököltünk: nagy rakás szar – írja Coplans. Egy vendégfal osztja meg a termet, mögötte újabb tér izolálódik, ahol a bécsi akcionisták radikalizmusa szabadon törhet elő. Günter Brus és Rudolf Schwarzkogler a 60-as évek közepén előadott arrogáns performanszaikban saját testüket és másokéit rongálták, amiről aprólékos és riasztó fotódokumentációk készültek. Schwarzkogler 1993-as kiállítása után éles vita zajlott le Magyarországon a halált megkísértő művész provokatív munkásságáról. Arnulf Rainer a 70-es évek első felében nem kimondottan hízelgő aktfotókat készített önmagáról, majd a képekre sajátos gesztusaival néhány erős színt vitt fel, és a fotók felületét több helyen felkarmolta. Ezek az alkotások beleillenek a bécsi akcionizmust öngresszív stílusába, de felfoghatók akár az akcionisták kritikájának

RUDOLF KOPPITZ:
Mozgástanulmány, 1926,
színes guminyomat

furcsa fényeivel mellbe vágja, szinte megijeszti a nézőt. Amúgy Setzer más portréfotói higgadtak és mértékartóak. Giacomo Pucciniról, Arnold Schönbergéről, Stefan Zweigről vagy csinos bécsi táncosnőkről készítette fotóit. Egy másik portretista, Trude Fleischmann Bécsből menekült Amerikába, és védjegyévé vált, hogy a neves emigránsokról készíti a portréit. Néhány név, mutatóba: Albert Einstein, Habsburg Ottó, Arturo Toscanini, Oskar Kokoschka.

A franciaországi születésű Helmar Lerski éppen az ellenkező utat követte. Kizárólag névtelen, mindennapi embereket fényképezett, celebritásokat soha. Kosztolányi Dezső rajongott Lerski fotóiért. „Már több órája bámulom őket, nem tudok betelni velük, minden arc mögött titkos arc lüktet” – írta a 80 arcképből összeállított, nagy méretű Lerski-albumról. Fritz Lang klasszikus filmjének, a Metropolisnak is Lerski tervezte meg

Albertina, Vienna

is. A body-art nyers modorát *Erwin Wurm* humorral oldja fel. 2000 körül megrendezett fotói „egyperces szobrok”, Örkény-egypercesek. Valaki fejen áll egy fehér dobozban, csak a lábai lógnak ki. Farmernadrágos lábak, posztamensen. Vaslábú szék, egyik lábával egy fekvő alak csukott szemhéjára támaszkodik. Vízszintes férfitest, színes golyók tartják a levegőben. Efemer performanszok.

Albertina, Vienna

Zárójelben valamit meg kell jegyeznem. A performanszművészet magyarországi megteremtőjének, Hajas Tibornak az alkotásait meghívták a május 13-án nyíló Velencei Biennáléra. Nem a magyar pavilon, hanem a központi kiállítás mutatja be a művészetét. Christine Macel – aki az említett Artforumnak is szerzője –, az idei Biennálé igazgatója hívta meg Hajas alkotásait. A 70-es években rendezett performanszokat Vető János fotósorozatai örökítették meg. Nagyon remélem, hogy Hajas Tibor szuverén művészetét nem próbálják meg a bécsi akcionistákhoz odasorolni. Felületes ostobaság lenne. Hajas nagyon másról beszélt, mint Schwarzkoglerék, művésze a Kádár-rezsim elleni tiltakozást jelentette.

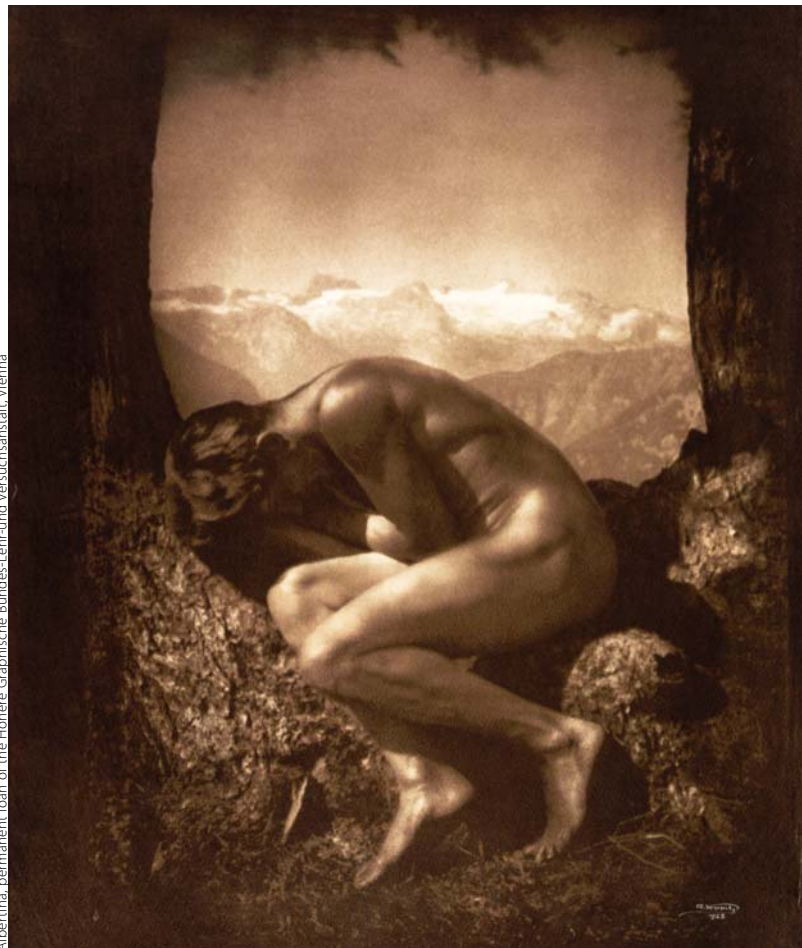
Albertina, Vienna – permanent loan of the Austrian Ludwig Foundation for Art and Science

ANTON JOSEF TRČKA: Egon Schiele, 1914, zselatinosezüst-nyomat

HUGO ERFURTH: Clotilde von Derp-Sacharoff, 1928 k., zselatinosezüst-nyomat
HUNGART © 2017

MARTIN IMBODEN: Gertrud Kraus táncos, 1929 k., zselatinosezüst-nyomat

RUDOLF KOPPITZ: A Természet ölelésében, 1923, színes guminyomat

Albertina, permanent loan of the Höhere Graphische Bundes-Lehr- und Versuchsanstalt, Vienna